

Druhá přednáška v LS

2. února 2004

Lidé a (ostatní) zvířata

Jak se vyvíjel vztah člověka k ostatním zvířatům

Minule

⇒ **Environmentální („ekologická“) etika:** Soubor zásad pro trvale udržitelné soužití lidstva se světem

ne jen „životní prostředí“, ne jen „s přírodou“

„**Environmentální**“ či **ekologický**“ v normativním smyslu:
směřující k trvalé udržitelnosti

Potřebujeme, protože lidstvo je početné, náročné a mocné

Proč trvalá udržitelnost neslučitelná

s nespravedlností: příklad levných tenisů,

bohatí plýtvají, бедní kácí větrolamy

(Konference v Rio de Janeiro 1993, 2003)

⇒ **Prožitek přírody**

příroda „má smysl“ jako prožívaná

prožitek lovce/sběratele, prožitek pastevce/rolníka,

prožitek řemeslníka/trhovce

Všude: vzájemný vztah: úcta

⇒ **Konzumní společnost**

jednosměrný vztah: člověk pán, vše ostatní surovina

výroba pohání spotřebu

konzumerismus:

- smyslem života je hromadit (mít, ne být)

- smyslem společnosti je tomu napomáhat

- „víc“ vyřeší všechny problémy

*

*

*

Dnes: Panský postoj: jak se vyvíjí vztah k přírodě?

Prý nejspolehlivější litmusový papírek: jak se lidé chovají k ostatním živým bytostem

Ochrana přírody a ochrana zvířat se nám před 30 lety zdála nedílná.

Jenže nejdokonalejší zákony na ochranu zvířat zaváděli nacisté!

K tomu utrpení nevadí „Přírodě“: je plná utrpení a lhostejná vůči němu

Utrpení vadí člověku, ten vnáší morální kategorie

musí - instinkt nepostačuje

ale také může: dovede si představit, že by bylo jinak

Jaký vztah člověka a ostatních živých bytostí?

Tu jde zjevně o bližní:

⇒ lidé jsou živočichové - sdílí mnohem víc s opicemi než opice např. s hlemýždi: základní citění, vztah k bližnímu, k místu, lásku, strach a bolest, morální řád a u vyšších i svobodu: nadřazenost zvířatům je zjevně rasismus, skupinová vyvýšenost viz. Griffen, Animal minds

⇒ jiní živočichové jsou lidičky v kožíškách: zvířata nejsou věci
(K mimilodským živočichům doporučuji: Elisabeth Marshall Thomas, *Soukromý život psů*, Masson + McCarthy, *When Elephants Weep*
V dnešní přednášce čerpáme ze studie **Keith Thomas, *Man and the Natural World* (NY, Random;1983)**

Jaké je postavení člověka mezi živočichy?
Zásadně tři možnosti:

- **člověk jako škodná:** nežije v harmonii, narušuje, hubí - z hlediska přírody je zhoubný, ekologická etika to nezmění, jediná naděje je vyhynutí člověka
- **člověk jako rovnoprávný spoluobčan** se vším životem, má stejné právo k uspokojení svých potřeb, ale i odpovědnost úcty k druhým: **to je předpoklad environmentální etiky**
- **Člověk jako pán** a jediný zdroj hodnoty, tzv. „antropocentrismus“ -svět je jeviště lidského příběhu, člověk nemusí brát žádné ohledy (mimo vlastních zájmů)

Jak ve zkušenosti?

Dialektika odcizení a sblížování:

odcizení znamená, že člověk nemá odpovědnost k ostatním
sblížování znamená, že etické kategorie se vztahují i na ostatní

→ Dialektika v náboženských kořenech

Předkřesťanská náboženství začleňují člověka do přírody, příroda sehrává úlohu božstva, hrůznou i fascinující

Středověk:

Křesťanství odlišuje Boha i člověka od přírody, vytváří hierarchii bytostí
mimolidský živočich v hierarchii od andělů po ďábly, slouží jako vzor-metafora. Příklad Bestiáře o lvovi, zcela se vytrácí s nástupem novověku)

Křesťanský předpoklad v ranném novověku (v renesanci a v osvícenství):

svět existuje pro člověka, původně se mu poddával, avšak jako trest za hřích se stal vzdorný a nebezpečný, proto boj proti nepřátelské přírodě

Avšak lidské právo vládnout přetrvává i po pádu zvířata jsou přirozeně poddajná a kde ne, je třeba je krotit, aby sloužila lidským přáním

⇒ **Renesance** zdůrazňuje pokleslost přírody, osvícenství harmonii božího plánu, avšak pro oba, **bezvýhradný antropocentrismus**,
všechna hodnota vzniká a odvozuje se z lidských zájmů, dobré vše, co si lidé přejí (i krutost pro zábavu je legitimní)

"Pohanská božstva hájů, řek a hor vypuzena, opuštěný svět k ovládnutí" (tj. přírodní náboženství)

Podrobný rozbor neprokazuje korelaci náboženství s bezohledností vůči přírodě – náboženství někdy žehná kořistění, jindy učí láskyplné péči.

→ Směr udávají spíše ekonomické ohledy, které s nárůstem početnosti, náročnosti a moci vedou k vykořisťování bez ohledu na víru

Osvícenství a věk „pokroku“:

Civilizace je souběžná s dobýváním přírody

vykořisťování zvířat je **zdrojem energie i potravin**, Anglie v 15. stol. díky rozvoji koňů a volů mnohonásobek energie oproti Číně, pyšní se masitou stravou
(150 kg ročně pro námořníky, libra (44 dkg) denně, nad to sýr a hrách)

Také **přírodověda** vzniká nejprve jako nástroj pro využívání přírody, zoologie pro lepší užití zvířat, zoo pro výzkum; též oslava vítězství nad přírodou v lovecké vášni

→ **Představa lidské zvláštnosti: čím je člověk zvláštní?**

Aristoteles ve středověkém výkladu: jen lidé mají aktivní intelekt, proto jen lidé v obraze božím, proto lidé na straně bohů oproti všemu ostatnímu stvoření.
(Liší se: musí pracovat, jsou smrtelní)

Tato představa vede k hledání **známky nadřazenosti**, jako vzpřímený postoj, šatstvo, úsměv.

Tři údajné známky nadřazenosti:

mluva, která umožňuje kumulaci vědomostí,
rozum a svoboda, které umožňují morální odpovědnost,
náboženství, které rozpoznává „nesmrtelnou duši“
 (znamená to, že můžeme sníst němého pohanského blázna?)

Základní pojetí - lidskost závisí na „duši“ - rozvíjí Gomez

Pereira (1554) a o sto let později Descartes:
 mimolidská zvířata a i lidská těla jsou stroje, u
 lidí přidává Bůh nesmrtelnou duši.
 To pokračuje Lametrie v 18. stol, umělá
 inteligence v našem.
 Živočich je stroj, jen duše cítí.

Zprvu užíváno k ponížení zvířat:

výkřik bolesti jen mechanický reflex,
 přítomnost myšlení, paměti, uvažování, zjevné
 z pozorování, se odepisují jako
 antropomorfismus
 jako by tomu tak nemohlo být! Proč
 antropomorfismus?
 To předpokládá, že víme, že zvíře je
 stroj!

popřením duše, vede nakonec k degradaci člověka!

Tento výklad se rozšiřuje k ospravedlnění krutosti
 jinak zcela neomluvitelné:

Soudobý autor: „**Je třeba to věřit, protože
 jinak to, jak zacházíme se zvířaty, by bylo
 zcela neodpustitelné.**“

**→ Základem teorie je tu praxe: věříme, abychom ospravedlnili, co
 děláme!**

Člověk jako vyšší bytost

Výchova jako pokrok od zvířecí přirozenosti k civilizaci,
 nepřípustné jednání „zvěrstvo“, chovat se jako zvířata -
 ač právě opak je pravda: jen člověk je schopen chování
 padlých andělů
 (Ožralý jak prase? Prasata nepijí alkohol!)

Abychom zachovali odlišení, bestialita trestaná smrtí
 v Anglii do r. 1861, krvesmilství trestné až ve 20. století

Ospravedlnění zneužívání zvířat vede k ospravedlnění zneužívání
 těch lidí, kteří postrádají tu či onu známku lidství, na př.
 civilizaci:

černoši, Indiáni, ale také Irčané - „vždyť to vlastě
 nejsou lidi“ - řekneme kdykoliv ospravedlnujeme
 neospraveditelné

--Dále děti, ženy, chudí (negramotní) duševně choří

--Tak se ospravedlňuje otroctví žen, černochoů - zatímco protest proti otroctví se zakládá na argumentu, že třeba černoši jsou jako lidé a ne jako zvířata

(a dnes ochrana zvířat se zakládá na tom, že zvířata jsou jako lidé ve schopnosti cítit bolest atd)

⇒⇒ Všimněte si: protože lidé bezohledně mučí ostatní živočichy, musí trvat na tom, že člověk je něčím odlišným!

Obecně: domestikace zvířat se stává vzorem pro všechny útlak, klasifikace lidí jako zvířat základem k odlidštění, protest proti odlidštění se nezakládá na obraně zvířat nýbrž na odlišení lidí od zvířat. Člověk má právo mlátit koně...

* * *

Souběžně s tlakem k odcizení působí také prvky, které zdůrazňují sblížení člověka s ostatními živými tvory

→ **Obcování s (ostatními) zvířaty**

Prvotní antropocentrismus padá pod „vědeckým“ pohledem na člověka, který popírá zvláštnost: lidé jsou stejně stroje jako ostatní zvířata.

Zkušenost potvrzuje blízkost:

⇒ **Zvířata jako druzi v domácnosti a hospodářství**

Lidé nechovají zvířata ze sentimentálních důvodů nýbrž pro práci a na jídlo, často je utrácují nesmírně krutým způsobem, aby zajistili bílé měkké maso a nebo je štvou pro zábavu (štvance na štvanci!)

Avšak zároveň jsou s nimi v intimním styku: zvířata bylo mnoho, žila v domech s lidmi i ve městech a lidé je vnímali osobně, jako osoby:

krávy měly jména, lidé s nimi hovořili a šňořili je, ještě více hovořili s koni a předpokládali, že koně rozumějí - výcvik koní se jasně zakládal na předpokladu, že rozumějí, co lidé chtějí.

Mimo to se zvířatům přičítá odpovědnost. Byla trestána, i popravována (kočka za lov v neděli!) a tak byla částí lidského společenství. Pokud je na palubě kočka, loď se nepovažuje za opuštěnou.

Podobný vztah jako k lidským otrokům: teorie považuje otroka za zboží, neuznává citění, manželství, avšak v praxi zvláště zemědělci a chudina žije v intimním styku s otroky a vidí mezi sebou a jimi jen okrajový rozdíl.

Podobně se zvířaty, teorie je považuje za stroje, nakládání často kruté a vždy bezohledné, avšak venkované a chudí vidí pramalý rozdíl mezi sebou a ostatními zvířaty.

⇒ Privilegovaná zvířata

S koňmi lidé zacházeli často krutě a bez váhání se jich zbavovali jako opotřebovaných nástrojů (o tom píše Swift v Guliverových cestách!), avšak zároveň si koně váží jako nákladné známky statutu a v parametrech 17. stol. s nimi nakládali s ohledem odpovídajícím nákladnému majetku

Nejvyšší postavení měli psi: nejprve jako ochránci a užiteční (tahali vozíky, stopovali zvěř) a tak vzniká blízký vztah, bez sentimentality, avšak s porozuměním pro psa. Pak psím miláčkům se dostává pozornosti, jsou dobře krmení, volně pobíhají, s následným přerůstem psích populací - i ti nejchudší chtějí mít psa (jako podřízeného i jako předmět přátelství).

Vztah ke psům dvojjaký, podle společenského postavení. Mít miláčka se rozrůstá, miláčkům se dostává jmen, také pohřbů, vzniká pocit vzájemnosti i když nemizí rozdíl mezi lidmi a zvířaty

⇒ Sbližení

Pozorování miláčků vede k všimání si zvířat jako subjektů; vznikají příběhy, v nichž se projevuje názor na zvířata jako rozumná, cítící a odpovídající.

Odtud dvojí nápor na dogma lidské nadřazenosti:

Uznání, že lidé nejsou o nic lepší než zvířata - a že zvířata jsou stejně dobrá jako lidé.

Je tomu tak?

Nebo jsou lidé nesrovnatelně krutější než zvířata - a jejich duše by mohly být smrtelné:

Čtete v Bibli: *Případnost synů lidských a případnost hovad jest případnost jednotejná. Jakož umírá ono, tak umírá i on, a dýchání jednotejné všickni mají, aniž co napřed má člověk před hovadem; .../ Obé to jde k místu jednomu; obé jest z prachu, obé také zase navracuje se do prachu. / Kdo to zná, že duch synů lidských vstupuje zhůru, a duch hovadí že sstupuje pod zemi? (Kazatel 3,19-21)*

Zároveň mnoho spisovatelů připisuje zvířatům vznešenost, takže předpoklad, že zvířata jsou „nižší“ bytosti je méně nosný. Zvířata jsou

schopná myšlení a rozumného uvažování v praktickém smyslu (což prostí lidé vždy věřili).

Postupně přistupuje uznání, že zvířata mají svůj jazyk (=způsob dorozumívání, na př. sloni, primáti) a tudíž i vědění. Odtud závěr v 19. století, že orangután je předchůdcem člověka a plné lidství prostě otázkou sociální evoluce.

Jen rasisté se drží představy o nadřazenosti určitých druhů, a za vysokou cenu.

Exkursus: zvířecí „duše“

Pojem „duše“ je vysoce problematický. v Bibli je slovem pro totožnost („řekl jsem si“ = „řekl jsem své duši“). Klasika: duše soubor úkonů a schopností (abstrace, paměť, rozumové úkony).

Ve středověku vzniká představa duše jako druhého těla, které zaručuje nesmrtelnost. S přírodovědeckým pojetím „hmotné“ přírody jako uzavřeného celku církev brání duši nedostupností, až je jedinou funkcí duše stane být balónkem nesmrtelnosti.

Tato pověra přežívá, ač v soudobé teologii návrat k biblickému pojetí: člověk nemá duši, člověk JE duše (která se aktualizuje v těle, jako se smysl aktualizuje ve slově. Podobně i zvíře JE duše, jako člověk

Podobně se zvířaty. Lidová představa jim přiřítá impuls zbožnosti: pohanské pojetí posvátnosti zvířat se snadno pokřesťanštuje. Křesťanství se mu brání v boji s přírodní zbožností

Pokud by utrpení zvířat bylo trestem za hřích, pak musí být možné i spasení: Augustus Toplady 1770 přiřítá nesmrtelnost zvířatům, protože smrt milovaného zvířete nelze sloučit s Boží dobrotou

Novodobé myšlení se odvrací od pojmu „duše“ jako majetku:
člověk JE duše stejně jako každá bytost boží

⇒Soucit s ným stvořením

Pro Angličany v 18. století je šokující, jak „cizinci“ zacházejí se zvířaty: štvance, lov, dřina, týrání (vivisekce pro zábavu) - přiřítají to katolické nauce, že zvířata nemají „duši“

Jenže totéž platilo v Anglii o něco dříve - štvance, kohoutí zápasy, honitba, krutost lhostejnosti (vůči zvířatům a otrokům - těch ti přece nemůže být líto! jako dnes u nás) a krutost zloby.

Změna nadchází v 19. století: Společnost pro ochranu zvířat 1824, první zákony na ochranu zvířat jis

1822. Není to nová citlivost, jen se rozšiřuje její uplatnění

⇒ **Nové argumenty pro soucit:**

Starý zákon odsuzuje krutost, ne ze soucitu ale ze strachu, že krutost ke zvířatům povede ke krutosti k lidem. Plutarch a Porfyry projevují sympatii ke zvířatům, středověk vypráví o zvířatech zachráněných světci. Základní církevní učení:

Lidé mohou užívat zvířata, protože Bůh stvořil svět pro lidský užitek, avšak jako dobrý pastýř, pečovat o ně; zbytečná krutost zcela nepřipustná

Kalvín to zdůvodňuje teologicky 1540: Bůh vyžádá účtování!

⇒ Přistupuje **nový postoj**, světský:

Puritáni projevují sympatii ke zvířatům, odsuzují radost z utrpení druhého, i když druhý je mimolidský, ohleduplnost považují za náboženský požadavek

Osvícenci považují krutost za primitivní a barbarskou, prosazují omezení krvavých zábav

t.j., pochyby vznikají i v rámci antropocentrismu

* * *

→ **Pochyby o antropocentrismu (tj. o představě, že svět je tu „pro člověka“, ať mu je cizí či blízký):**

Nový postoj: účelem stvoření je vzdávat chválu Bohu (píseň 355), nikoliv sloužit člověku: Bůh miluje všechno stvoření. - Zároveň světská představa kosmu zpochybňuje antropocentrismus.

⇒ **Romantičtí** myslitelé považují všechny druhy za rovnoprávné: krutost je nepřirozená, ohleduplnost a dobrá vůle autenticky lidská

(označuje se za LIDSKOST). Důraz se posouvá z vlastností na city (proto žádná péče o chladnokrevné ryby!)

Odtud kritika vivisekce a průmyslové masné výroby: krutost je nelidská a nespravedlivá

Nové podmínky: Ve městech lidé nepotřebují zvířata jako nástroje

do popředí se dostávají ctnosti střední vrstvy proti ctnostem aristokratických válečníků/lovců, bouří se proti krutosti

(ač často láska ke zvířatům místo lásky k chudým bližním kteří ubližují zvířatům)

soucit se jeví civilizovaný, krutost barbarská
(mimo to ohleduplnost je výhodnější přístup
ke služebníkům i ke zvířatům)

* * *

Vyostření:

Se zpochybněním antropocentrismu vzniká dilemma:

- ⇒ Stoupající spotřební úroveň nám umožňuje soucit se zvířaty,
- ⇒ Jenže vykořisťování zvířat nám umožňuje vyšší spotřební úroveň

➔ **Lidské dilemma: Dobývání nebo šetrnost? Maso nebo milosrdenství?**
střet **lidských přání a lidských ohledů**: chceme jíst maso, ale máme právo požírat mrtvá těla svých bližních?

Řecký zlatý věk vegetářský, taktéž biblický ráj: masitá strava počíná teprve pádem, nebude po spasení.
Vegetariáni Seneka, Porfyry, středověcí světci, od 16. století, vědomé vegetariánství, zvané „Pythagorejský režim“.

Námítky proti „rudému masu a rudým návykům“, přistupují zdravotní a dietní úvahy

Vegetariánské hnutí od 1790 má radikální nádechy:
představa zlatého věku, morální odpor. Nemá masový dopad, ale přesto dnes dochází k obhajování masité stravy.

Výsledek není tak změna chování jako pokrytectví:
jotka není vidět, maso balení, odpor k řezníkům – ale maso jíme dál

Dilema: jak sladit požadavky civilizace s citlivostí kterou právě civilizace vytváří?

Civilizace závisí na vykořisťování,
avšak nemůže je ospravedlnit
Spokojuje se se symbolickými ústupky,
avšak problém trvá:

Novodobá civilizace se zakládá na nevyřešeném protikladu
Příště: Peter Singer a *Osvobození zvířat (Animal Liberation)*